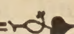
Naše řeč

ROČNÍK XVII.
ČÍSLO 10.

E. Kodar: Příspěvky k pojistnému názvosloví.

1. *Pojišťovací — pojistný.*

Nemáme v češtině zvláštního podstatného jména, které by označovalo pojem vyjadřovaný slovesy *pojistiti* a *pojišťovati,* kromě slovesných substantiv *pojištění* a *pojišťování,* nemáme ani příslušného jména přídavného (jako *asekurace — asekurační);* v té nouzi si řeč vypomáhá přídavným jménem na *-cí,* odvozeným od nedokonavého slovesa *pojišťovati,* tedy *pojišťovací,* rozšiřujíc jeho význam daleko nad pravou míru. Taková přídavná jména znamenají účel nebo určení, k čemu se co hodí nebo jest (Gebauer-Ertl I, 1926, 85; NŘ. 4, 1920, 220).

Protože pojistiti, pojišťovati může jen osoba nebo celek osob (instituce, korporace), je zřejmé, že se adjektiva toho může užívati zpravidla jen o osobách ve významu »činný za tím účelem, aby pojišťoval; způsobný, ustanovený, zřízený k té činnosti«, tedy na př. ve spojeních *pojišťovací ústav, spolek, společnost, jednatel (zástupce)* a pod.; snad ještě možno tak říkati o nástroji, kterým se pojišťuje, jako je návrh, smlouva. Ale toto přídavné jméno se spojovalo a dosud spojuje bez rozvahy nejen ve smyslu výše uvedeném, ale ve všech jakýchkoli vztazích, i tam, kde je možno lépe se vyjádřiti jiným způsobem. Nikdo, komu záleží na přesnosti výrazu, neuzná za správné výrazy pojišťovací dějiny, pojišťovací hlídka (obzor), pojišťovací dozorčí komise, pojišťovací myšlenka, právo, přehled, škola, kultura, věda a pod.

Nevhodnost tohoto přídavného jména na označení vztahů jiných, než mu příslušejí, poznala se již dříve a nutila vytvořiti adjektivum přesnější: *pojistný,* odvozené příponou *-ný* od kmene slovesa *pojistiti.*

Podle analogie jiných adjektiv odvozených příponou *-ný* od jmen podstatných nebo od sloves může míti adjektivum *pojistný* rozličné významy, vyjadřující vztahy k pojištění nebo k pojišťování. Přes to, že potřeba toho slova byla zřejmá, a třebaže bylo na rozdíl obou adjektiv ukázáno (viz Asekurační listy V, 1928, č. 12, str. 160), není dosud jednoty v jejich užívání. Snad jenom pohodlnost zaviňuje, že v každé německé složenině s Versicherung — a je jich přehojně, neboť němčina nemá příslušného adjektiva a jinak se nevyjadřuje než složeninami — tlumočí se první část slova přídavným jménem *pojišťovací*. Vypsal jsem z pročítaných spisů 180 podstatných jmen, při kterých bylo přídavné jméno buď pojišťovací nebo pojistný; z toho počtu bylo jen s přídavným jménem pojišťovací 98, jen s přídavným jménem pojistný 44, s oběma 42. Má tedy přídavné jméno *pojišťovací* dosud převahu; značný počet jmen spojovaných s oběma adjektivy svědčí o značné neustálenosti; obě adjektiva se střídají třeba v jednom odstavci při témž podstatném jméně.

Dotknu se zde ještě krátce poměru obou adjektiv k jiným přídavným jménům od obou sloves.

Pojistné je to, co se může nebo má pojistiti; co již je pojištěním zabezpečeno, je *pojištěné*. *Pojistná hodnota* nebo *suma* je tedy skutečná hodnota věci v čas pojištění, *pojištěná* pak ta, která byla do smlouvy pojata; může býti větší nebo menší než skutečná. Podobně *pojistný zájem* je ten, který vyžaduje pojištění; jakmile je však pojištění provedeno, je zájem pojištěn, a pak se tedy mluví *o zájmu pojištěném*. Srovnej Asekurační listy V, 1928, 160: »*Pojištěný* může býti předmět nebo osoba, předcházelo-li jich pojištění. *Pojištěný* jest tedy ten objekt, na který se vztahuje pojistná ochrana (= pojištěný zájem). Ježto pojištěný zájem bývá vyjádřen počtem peněžních jednotek, možno také mluviti o pojištěné, nikoli o pojistné sumě.«

Přídavné jméno *pojišťovací* je sice odvozeno od slovesa, ale nemůže se doplňovati čtvrtým pádem jako slovesné příčestí, nýbrž jinak. Má-li se předmět vyjádřiti akusativem, nutno užíti příčestí *pojišťující*.

Není tedy správný název: »Vzájemné kapitály a důchody pojišťovací společnost.« To je ovšem doklad starší, nyní snad již by se taková nemotornost nesnesla; dnes v názvech pojišťoven nacházíme i jinak adj. *pojišťující*, na př. »Svatováclavský pojišťující spolek na Smíchově«.

2. *Pojistník.*

Ten, jehož majetek nebo přímý zájem je pojištěním chráněn, tedy *aktivní účastník pojistného poměru* (Hermann Otavský, Soukromé pojišťovací právo), je *pojištěný* (ovšem v přeneseném smyslu slova); ale pojistiti může každý, kdo má právní zájem na neporušeném stavu pojištěného předmětu jako plnomocník, věřitel, nucený správce, poručník a pod. Není tedy vždycky ten, kdo něco dal pojistiti, i *pojištěným;* proto bylo potřebí názvu širšího, a tím je výraz *pojistník,* něm. Versicherungsnehmer, t. j. ten, komu se poskytuje pojištění, kdo uzavřel pojištění a zavázal se platiti pojistné, třebaže se pojištění netýká ani jeho osoby (pojištění životní), ani jeho majetku (pojištění věcné). Kdo si pojistil svůj život nebo majetek sám, je *pojištěný (pojištěnec),* ale i *pojistník,* protože jemu je poskytnuto pojištění na ochranu jeho majetku.

Říká se tedy nyní *pojistník* všeobecně o osobě, která dá něco pojistit, t. j. do pojištění návrhem vlastní rukou podepsaným přihlásí a přijetím pojistky smluvní závazek uzná a platiti pojistné se zaváže. Pojistník je tedy navrhovatel před vyřízením smlouvy.

Jistě je leckomu odvození toho slova záhadné, a proto připojím vzorec, podle kterého si je můžeme odvoditi. V každém právním jednání, označeném základním slovesem, jmenují se obě smlouvající se strany, jakož i věc, o kterou se smlouvají, i samo jednání jmény odvozenými od onoho základního slovesa, takže je tu rodina pěti slov. Za příklad volím právní jednání zvané latinsky *cessio* a jeho české adekváty.

a) Základní sloveso: cedere — postoupiti;
b) název jednání: cessio — postup;
c) označení smluvní věci: cessus — postoupený;
d) název první jednající strany: cedens — postupce;
e) název druhé jednající strany: cessionarius — postupník.

Postupník je tedy ten, komu se něco postupuje. Takovým způsobem jsou utvořeny i jiné názvy právních jednání a podle toho vzoru vzniklo i naše slovo *pojistník,* a znamená tedy toho, komu se něco pojišťuje. Místo výrazu *pojistník* se někdy vyskytuje opis *pojistný zákazník.*

Mezi slovy *pojistník* a *pojištěnec* je docela podobný rozdíl jako mezi *pojistný* a *pojištěný*. Vedle názvů *pojištěný (pojištěnec)* a *pojistník* vyskytuje se ještě termín *obmyšlený*, t. j. v osobním pojišťování ta osoba, v jejíž prospěch je pojištění určeno.

Jiří Haller: Mimo co, kromě čeho.

Táže se nás jeden čtenář, je-li mezi předložkami *mimo* a *kromě* významový rozdíl. K této otázce ho přiměl matiční Brus jazyka českého z r. 1894, neboť v něm se učí (na str. 181): »Připomenouti sluší, že *mimo s ak.* připojuje, *kromě s gen.* ubírá, vyjímá. *Mimo jiné dary dostal* znamená: *k jiným darům dostal*, kdežto: *Kromě pěti vojínů všichni se vrátili* je tolik co: *vyjma pět vojínů.*« V novějších učebnicích se však rozdíl mezi oběma předložkami nečiní. Tak na př. v Ertlově zpracování Gebaurovy Mluvnice české 2, 1926, 202 je význam předložky *kromě* určen takto: »Znamená (místně, jen arch.): stranou od čeho; přeneseně: vyjma něco, mimo něco.« O předložce *mimo* se pak praví (t. 203): »Ve významu původním (místním) znamená: míjeje něco, stranou něčeho; z toho se vyvíjí význam = nehledíc k tomu, t. j. buď = nad to (na př. *mimo to)*, anebo = proti tomu (na př. *mimo nadání)*«. Na str. 221 se mezi předložkami souznačnými výslovně uvádí: »Cesta blátivá a *k* tomu úzká; = *mimo* to; = *kromě* toho; = *při* tom« (ve vydání z r. 1914 je ještě připojeno *nad* to). F. Trávníček v svém vydání Gebaurovy Příruční mluvnice 1930, 372 opakuje původní výklad Gebaurův z r. 1890 (je to obměna definice Zikmundovy, Skladba jaz. čes. 186, 238): »Genitiv s *kromě* vyslovuje, co od čeho je odloučeno, z čeho je vyloučeno atp.« U předložky *mimo* tu není význam definován; ale z příkladů je vidět, že ani zde se nečiní rozdíl naznačený Brusem, neboť čteme hned vedle sebe na př.: Neví o tom nikdo *mimo mne a tebe.* — Říká to *mimo jiné* také XY (novočeskými příklady nahradil Trávníček Gebaurovy doklady archaistické). Na str. 247 ve výkladu o přísl. určení míry, vyjadřujícím omezení, čteme také doklad: Všichni se zachránili *kromě jednoho, mimo jednoho, vyjmouc jednoho,* tedy obou předložek je tu užito jako slov úplně souznačných (týž příklad je už ve vyd. z r. 1890 na str. 21, § 304, 4c; v Ertlově vydání Mluvnice české je na tomto místě uvedena toliko předložka *kromě* a *vyjma).* Ani v jiných pomůckách neshledáváme, že by se rozlišoval význam těchto dvou před-

ložek; na př. v Mašínově Slovníku čes. vazeb a rčení 1924, 74 se uvádí u předložky *kromě* toliko význam ‚vyjmouc něco' a na str. 85 u předložky *mimo* význam ‚kolem' a ‚vyjma, vyjmouc, kromě', tedy význam připojovací tu není ani doložen. Ani v dosavadních ročnících Naší řeči není nikde zmínky, že by se mělo dbáti rozdílu ve významu těchto dvou předložek.

Mohli bychom tedy už podle shody v nejnovějších učebnicích českého jazyka souditi, že rozdíl mezi předložkami *mimo* a *kromě,* který viděl Brus, v dnešním jazyce neexistuje. Avšak když už nám byla tato otázka dána, pokusíme se aspoň několika doklady naznačiti, že předložky *mimo* a *kromě* byly a jsou dosud výrazy souznačné.

Při výkladu o předložce *mimo* nám poslouží podrobný článek V. Flajšhanse v Sborníku filologickém 1, 1910, 165n. (*Mimo.* Studie syntaktická). V něm jsou mimo jiné rozebrány a hojně doloženy všechny významy příslovce a předložky *mimo,* jak se jeví z písemných dokladů; podáme stručný přehled hlavních významů a připojíme jen několik dokladů (většinou z materiálu Slovníku jazyka českého) a poznámek.

Jako příslovce se spojuje *mimo* nejčastěji se slovesy pohybu *(jíti, choditi, běžeti* atd.) a se slovesy *pustiti, hoditi* a pod.; znamená ‚stranou něčeho' (týž význam má i v polštině), na př.: Jestliže aneb já pominul bych jej (kámen) bera se k tobě aneb ty šel by mimo BPraž. 1. Mojž. 31, 52. — Já jdu právě mimo, zaslechnu tvůj žalostivý hlas 1822 Klicpera, Hadrián 8. — Uslyšeli rytíři mimo jedoucí její zoufanlivý hlas 1820 Klicpera, Blaník 215. — Kde Málka chtěla, loďka se zastavila, kde chtěla, letěla jen mimo 1874 Hálek, Sp. 8, 1910, 27. — Vtiskl si v paměť, co se dalo vtisknouti, pustil mimo, co se mu nezdálo 1859 Hálek, Sp. 1, 1905, 245. — Škoda každé rány, která padne mimo 1902 Herrmann, Na růz. adr. 184 (podobně též v lidovém usu). — Upadl by (Aleš) z kruhu svého na čas mimo 1902 V. Mrštík, Moje sny 1, 34. Novočeské složeniny *mimojdoucí* a *mimochodem* vznikly z takovéhoto spojení příslovce *mimo* se slovesem; dnes se klade příslovce *mimo* zpravidla až za sloveso. Ve významu ‚kolem' je toto příslovce archaismus (viz výklad J. Zubatého v NŘ. 13, 1929, 158 a předtím už 1, 1917, 287; 2, 1918, 93 a j.), stejně jako sloveso *míjeti* ‚jíti okolo'. — Příslovce *mimo* mívá ještě jiné významy, ale o těch pro větší přehled promluvíme až na konci.

Jako předložka se 4. pádem má *mimo* několikerý význam:

1. Ve významu místním označuje předmět, podle kterého děj směřuje = stranou, podle, okolo, kolem, na př.: Král s nimi mimo Žitavu na Tatery jíde DalC 137b. — Jdouc mimo Hůrku, vtiskla mu jednu kytičku do spoutané ruky 1870 Hálek, Sp. 4, 1906, 119. — Vlastní zisk mimo sebe pustiti 1785 Kramerius, Dom. postila 216. Stejně jako příslovce, je i předložka *mimo* ve významu ‚okolo, kolem' dnes už archaismus, viz NŘ. l. c., Gebauer-Ertl 2, 203 a Gebauer-Trávníček 372.

2. Ve významu vylučovacím označuje předložka *mimo* předmět, mimo který v myšlenkách jdeme, kromě kterého ještě lze (nebo nelze) uvésti předmět jiný, na př.: Nebo kto bóh mimo Hospodina? nebo kto buoh kromě Boha našeho? ŽPod. 17, 32. To je tedy onen význam, který podle matičního Brusu předložce *mimo* nepřísluší. Vidíme však, že už v staré době se tak předložky *mimo* užívalo; právě citovaný doklad z žaltáře Poděbradského je po té stránce velmi poučný, neboť v něm stojí obě předložky vedle sebe v témž významu. A tak tomu bylo i v dobách pozdějších, jak ukazují Flajšhansovy doklady, a je tomu tak až podnes, na př.: Ale nade všecko milo jim bylo všem, mimo matku, která je nerada poslouchala, když začala babička povídat pohádky 1855 Němcová, Babička 208.

Na pohled se tedy zdá podivné, že může mívati předložka *mimo* dvojí význam zdánlivě opačný: jednak vyjímá, jednak připojuje. Avšak tato rozdílnost významu nezáleží v předložce samé (ta má vždycky význam vylučovací), nýbrž v situaci, v níž se jí užije. V podstatě jde o trojí případ: a) buďto stojí předložka *mimo* ve větě záporné, vylučuje ze záporu (kvantitativního) a má význam kladný, na př. mimo mne tam nebyl nikdo (t. j. nikdo tam nebyl, jen já jsem tam byl); nebo b) stojí ve větě kladné, vylučuje z kladu a má význam záporný, na př. mimo mne tam byli všichni (t. j. všichni tam byli, jen já jsem tam nebyl); anebo konečně c) stojí ve větě kladné, vylučuje z kladu, ale nepopírá a má rovněž smysl kladný, na př. mimo mne tam byli ještě čtyři lidé (t. j. byli tam čtyři lidé a já jsem tam byl). Ve všech třech případech však je týž smysl vylučovací, jenom situace je jiná a působí rozdíly ve významu větného spojení. Výsledek toho je, že se někdy předložkou *mimo* něco odněkud skutečně vyjímá ve smyslu kladném nebo záporném, jindy se jednota celku

ruší jen zdánlivě: ve skutečnosti se tu vlastně celek skládá, a to v témž smyslu jako při spojení slučovacím anebo stupňovacím. Proto můžeme na př. na otázku »Ví to mimo tebe ještě někdo?« odpověděti buď »Mimo mne to neví nikdo« anebo »Mimo mne to ví ještě X.«, avšak nemůžeme říci »Mimo mne to vědí všichni« (t. j. všichni to vědí, jen já ne), protože tomu brání sama situace (odporovalo by to smyslu otázky).

Máme tedy vedle sebe tyto případy:

a) Mimo ňenž ničeho nezbylo Kat. 1776. — Mimo drahou Bělolinu žádných sester, žádných bratrů nemám 1828 Klicpera, Almanach 91. — Mimo malého hocha nikoho jsme nepotkali 1878 Arbes, Romanetta 1, 70. — Po širošíré hladině nic mimo promyk hvězd nezírá 1836 Mácha, Máj (Sp. 2, 1907, 106). Sem třeba počítati i příklady, v nichž je zápor vyjádřen jiným způsobem než záporkami *ne-* a *ni-*, na př. řečnické otázky (srov. stč. doklad už citovný: Kto bóh mimo Hospodina?); v nich se možnost obojího pojetí při předložce *mimo* projevuje zvláště zřetelně, neboť můžeme interpretovati buď »kdo je bůh vyjma Hospodina?«, t. j. nikdo není bůh vyjma Hospodina, anebo »kdo je bůh vedle Hospodina?«, t. j. Hospodin je bůh a kdo ještě?

b) (Vršovice) zhubili sú mimo těch (!), kteří do Polska . . . utekli Pulk. 79a. — Ženské (mimo správcovu) 1889 Klicpera, Almanach 210 (scénická poznámka). — Milo jim bylo všem, mimo matku 1855 Němcová, Babička 208 (viz doklad citovaný už výše). — Stejně pomalý, mimo malé výjimky, je Hlaváčkův verš 1930 Soldan, K. Hlaváček 119. Příkladů tohoto typu je v starší době poskrovnu a zdá se, že ani v době nové jich není mnoho.

c) Z nejstarší doby nemáme dokladů dost spolehlivých. Jungmann cituje z 16. stol. příklad: Pakli se vám co jiného zdá mimo toto učiniti, pověz každý svůj úmysl svobodně Solf. 39, t. j. vedle toho, nad to. — A z Komenského: Jestliže se co mimo vejvažek přivrže, přívržek jest Janua 768. — Jiné příklady: Panství jeho se na krajinu Senaar a Babel vztahovalo, v kterém on mimo města Babylon (!) ještě tři jiné (!), totiž Arach, Akad a Challanne, vystavěl 1770 Krátké uvedení k příběhům 1, 40. — Mímo toho (!) jsou i Teplice na některých místech 1778 Táborský, Vypsání země čes. 12. — A mimo to, považte, že vám jinák nejsme vstavu (!) zaplatiti 1820 Klicpera, Div. 1, 84. — V malé hospůdce v odlehlé ulici, kde jindy mimo čtyr (!) při tenké svíčce v karty hrajících osob v ty

doby jen zřídka jiný host se objevil, bylo plno 1846 Rubeš, Obrázek ze živ. (Sp. 1906, 219a). — Všecko, co se mimo to s ním dálo, to zcela mimo jeho dbalost stálo 1859 Hálek, Mejrima (Sp. 2, 1905, 315). — Měl na zámku svobodný byt a mimo to ještě měsíčně něco peněz 1835 Mácha, Cikáni (Sp. 1, 1906, 106). — Mimo tyto věci měla babička v přítruhlíčku dva růžence dotýkané 1855 Němcová, Babička 19. Z nejnovější doby si čtenář sám najde zajisté dokladů, kolik mu bude libo. Uvedené ukázky mají jen potvrditi, že se v předložce *mimo* spojuje už odedávna obojí význam (vyjímání i přičítání), a to, jak jsme viděli, má příčinu zcela přirozenou.

3. Z významu *míjení,* který nás přivedl k významu vylučování, vznikají ještě další významové odstíny. Obměna významu ‚vyjímajíc něco' je místní (a potom i přenesený) význam ‚vně něčeho', na př.: Nerostla-li by trudovatina mimo dřevnie miesto po kóži MamA. 27b. — (Páni) prosili krále, aby co nejdříve svolal sněm, ale mimo Prahu 1867 Palacký, Děj. 5, 2, 266. — Nezůstalo to tajno mimo školu, že byl Jaromír kárán 1861 Hálek, Komed. (Sp. 3, 1906, 13). — Selka někde byla mimo světnici 1873 Hálek, Na statku (Sp. 7, 1906, 99). — V domě podají si (obě strany) ruce. Mimo dům však trvají i dále spory a rozdvojenost 1900 Lier, Píseň míru 223 (Svět. knih. 178—180). — Pece stávaly tenkrát hu nás na moc místech . . . venku, ímo (t. j. mimo, s disimilačním zánikem souhlásky *m*) stavení Baar, Chodské pov. 73. — Mimo své povolání havířské . . . vynikal uměním vzácným, vyřezával a maloval daráky na jesličky 1903 Bouška, Vánoce 7. — Podlahy byly vždy navoskovány, denně flanelem otírány, na něž Felíček mimo rozestřený koberec nesměl vstoupiti 1924 Herrmann, Fel. román 1, 8.

4. Další přenesení tohoto významu můžeme spatřovati v starých ustálených spojeních jako *mimo právo, mimo řád* (odtud nč. *mimořádný), mimo obyčej* (srov. nč. *kromobyčejně), mimo vóli* (odtud nč. *mimovolný,* a napodobením též *mimoděčný, mimoděk), mimo nadání* (též novočes.) a pod., která mají význam ‚vně práva' atd. nebo také ‚proti právu' atd. (smysl odporovací), na př.: Či sem . . . jáz byl křivě súdě, mimo právo dary bera? AlxBM. 8, 18. — Že by se jim mimo řád a právo ublížiti mělo Solf. 24. — A ti mimo obyčej jiných obecních lidí hlavy a brady sobě holé Mill. 51a. — Druhý hřiech učinila (Eva) neposlušenstvie, neb mimo přikázanie božie TkadlS. 10b. — Mimo mou naději, mé domnění, mínění

Velesl. (Jungmann s. v.). — Mimo nadálost naši myslivec přinesl ptáka Pís. arch. 1647 (Křemen, LF. 44, 1917, 333.) — Věci zrajou mimo nadání 1861 Hálek, Muz. Lid. (Sp. 1, 1906, 413). — Mezitím přihodila se v zemi uherské mimo nadání katastrofa krvavá a hrůzyplná 1887 Palacký, Děj. 5, 2, 267. — Mimo všecku pozornost, kterou zpytatelé měřice vejšky vynaložili, nalézá se ve výpadcích mnoho nesrovnalosti 1821 Krok 1, 2, 104 (J. S. Presl). Podobná jsou též spojení, v nichž má předložka *mimo* téměř význam ‚bez čeho', na př.: Viz tedy, kolikráte jsi ty mimo, anobrž naproti vůli boží stvořených věcí . . . zle užíval 1772 Muška, Osm sv. dní 65. — Mimo slib zvláštní a sám pro sebe pod správou svého faráře neb pastýře duchovního jeden každý dokonalosti křesťanské nabýti může 1833 ČČM. 196. — Proti zatmělým a mlhavým očům (!), aby si jasné oči měl a dobře viděl, mimo pracného lékařství (!) 1771 Tonsoris, Rada lékařská 17. — Jestliže by ten díl kterejž kolivěc (!) buďto Matěje Strniště anebo Jiříka Kobylky ku prodaji přišel, tehdy aby jeden mimo druhého neměl moci prodati Pís. arch. (LF. 44, 1917, 236).

5. Z téhož počátku vyrostl i stupňovací význam ‚nad to' nebo ‚než' při komparativu a superlativu, častý v starší době, na př.: Mimoňž (= mimo nějž, t. j. nad nějž) mocnějšího nenie Kat. 2390. — Mimo pět dní déle živ nebudeš Pass. 391 (t. než pět dní). — Správu měli nejlepší, nerci-li mimo tyto, ale mimo všecky země na světě Harant (viz Jungmannův slovník s. v.). Často stávala předložka *mimo* v tomto významu u příd. jména *jiný* a při zájmeně *všechen*, na př.: Krásný byl mimo jiné ŠtítBrig. 76 (t. nad jiné). — Lidé služební chtie nepořádně býti ve cti mime (t. mimo) jiné Štít. uč. 896. — A pakli co máš mímo jiné, tiem jsi viece povinen Bohu ŠtítBud. 199. — Mimo vše potřebno jest (ante omnia) ŽKlem. Athan. 1. — Tě vzvoli mimo všechno v světě Hrad. 34b. — To měj mímo všecko jiné na paměti (prae omnibus) Otc. 95b. Ale i jindy mívala předložka *mimo* význam stupňovací, na př.: Ustaviu toho jistého mimo krále ŽKlem. 88, 28 (t. nad krále). Svatého Jana Kristus miloval mimo svatého Petra ŠtítB. 138 (t. j. nad sv. Petra, více než sv. Petra). — Jichžto čieslo bylo mimo padesát (ultra quinquaginta) Kar. 376b. — Baby jedna mimo druhú mistrují svá kúzla Štít. Kn. š. 93. — Kněží . . . jiného roucha posvátného užívají mimo to, kteréhož on (administrátor) . . . užívati obyčej má Skála (Tieftrunk) 2, 46 (t. j. než to, kteréhož . . .). V tomto významu se v nové češtině předložky *mimo* už neužívá; novočes. spo-

jení *mimo jiné*, na př. řekl mimo jiné, že . . ., má jiný význam než stejně znějící spojení staročeské.

6. Podobné významy mívá *mimo* též jako příslovce a připojuje se k výrazům rozličným (podle Flajšhanse, Sbfil. 1, 172, je to způsob teprve novočeský), na př.: Na vaši přímluvu budiž tedy Zachariáš Partes — jemužto však mimo v literách a v hudbě všecko jiné cvičení, obzvláště ve zbrani, zapovídám — učitelem 1829 Klicpera, Almanach 311. — Mimo do kostela nejde po celý den nikam 1844 Rubeš, Harfenice (Sp. 1906, 190a). — Žádný se nás neptal, řekl mladší (cikán), a mimo co jsme se zde zdrželi, nezastavili jsme kroků svých 1835 Mácha, Cikáni (Sp. 1, 1906, 131). — Mimo v řezbách okrasních vidíme plody výtvarného umění také na japanském bronzu a japanské keramice 1876 Neruda, Studie krátké 2, 211, atd.

Je tedy vidět, že je v předložce *mimo* obsažen obojí význam, „vyjímání" i „připojování", už odedávna, ba že — proti učení matičního Brusu — je význam vyjímání dokonce mnohem bohatěji a v četnějších odstínech doložen než význam připojování.

Předložku *kromě* můžeme probrati takřka krok za krokem v týchž významových kategoriích, které jsme shledali u předložky *mimo*. Jen pro první význam adverbiální a pro významy místní ‚podle, kolem okolo' nenacházíme dokladu; vysvětlení je v různé etymologii obou předložek. Avšak význam 2), o který nám zde jde především, je doložen všemi třemi svými případy, na př.: a) Nižádnýť nezahyne kromě tebe (praeter te) Otc. 19b. — Darius poroučí žádného jiného Boha krom sebe nectíti 1770 Krátké uvedení k příb. 1, 21. — Ač tolik vod bývá pojato svatým jezerem, nicméně kromě jediného více odtoků se neznamená 1831 Krok 2, 424. — Nikdo kromě snad počeštěného Maďara neřekne Praha město, nýbrž město Praha 1924 Naše řeč 8, 139 (V. Ertl). — b) K komu jinému volati budu kromě tebe Modl. 14a. — (Máme biskupa) nám podobného kromě hříchu 1778 Výtah katech. arcib. 16. — Slečinky byly, krom několika obligátních steif- a reifroků, lehounce oblíknuty jako na pouť 1847 Rubeš, Putování (Sp. 1906, 128b). — Všichni obecní starší krom pověstného V. Žabky a jeho tří pavézníků zhostili se svých úřadů 1900 Lier, Pís. míru 76. — Na voze seděly kromě selského vozky tři osoby 1889 Herben, Do třet. 83. — c) Krom dotčených jiných pevností několik mají Harant (Jungmann s. v.). — Krom toho darové Ducha sv. nevyhnutelně potřební

jsou 1775 Kázáníčko 20. — Kromě té (sukně) bylo tam jen několik kousků prádla chatrného 1857 Němcová, V zámku a podz. (Sp. 4, 1906, 25). — Kromě syna učitele . . . měla ještě dvanáctiletého Lojzíka 1897 Jirásek, U nás 1, 62, atd.

Podle dokladů, které máme po ruce, se zdá, že poslední význam je nejmladší, avšak přes to všechny tři případy mají už historii velmi dlouhou a ani dnes se nemusíme žádnému z nich vyhýbati.

Rovněž význam 3) je doložen u předložky *kromě*, na př.: Aby se ubezpečil kromě své země jsa Pulk. 62b. — V tom okamžení začalo slunce tak náramně krom ohrady pálit, že hřebci ještě rádi do chladné ohrady pospíchali 1845 Němcová, Nár. bách. (Sp. 5, 1906, 193). — Kde koli kromě zdí městských se ukázali 1867 Palacký, Děj. 5, 2, 126. — Stodoly čili mlaty zhusta stávají krom dědiny v dlouhé řadě 1889 Herben, Mor. obr. 289. — Krom očí si jinačí t. 122 (rčení dialektické).

Význam 4) má rovněž doklady, na př.: Právem ini (t. ani) kromě práva Pís. arch. 1458 (LF. l. c. 230). — Vydírání peněz kromě práva jsou tady obyčejné (!) 1833 Krok 3, l. 82. — Jako blázen chodil, dokud se nedověděl, že jsem ho kromě přání mojich (!) rodičů odbyla Němcová, Cesta z pouti (Sp. 4, 1906, 431), atd. Dnes už je to způsob archaistický.

Význam 5) je na př. v těchto větách: (Darius) viece kromě toho ľuda mějieše ľuda pěšieho AlxH. 3, 38. — Před králem nebieše strážě jiného kromě komorníka jediného DalC. 98 (tak posud v nové češtině).

Jako příslovce se vyskytuje *kromě* velmi hojně od nejstarších dob až podnes, na př.: Já sě v tom sám dobře znaji, kromě že ť o svém jazycě ťbaji DalC. 3b. — V tomto celém měsieci nejsem já bit pro mú vinu, kromě vyjmúce jedinú Podk. (Výb. II, 952). — Tak silně a prudce se (sokol) potrhuje, že nemůže ani zdržán býti, kromě s mnohou silou a mocí 1770 Zmeškal, Škola Job. 220. — Město Derbent jest stavění pevného a valného, krom že křivých a ouzkých, dosti však pohodlně dlážděných ulic (!) má 1833 Rozličnosti 11, 1a. — Zaplatit musíte, krom byste našel svědky, že . . . 1894 Pittnerová, Od Žďáru 134, atd.

Třebas se tedy významy předložek *mimo* a *kromě* neshodovaly ve všech dobách ve všem všudy, je přece jen z uvedených dokladů zřejmé, že není příčiny nutiti se do rozlišování, ke kterému radí matiční Brus.

DROBNOSTI.

DÁMSKÝ BASÉN PRO PLAVCE. Na jazyk nesmíme jít s přísnými pravidly přesné logiky. Pak bychom nemohli mamince pochválit synáčka, jak je už veliký, slovy: »To je velký chlapeček.« Ale přece, když jsem četl mezi reklamami, že plovárna Na Slupi má »dámský basén pro plavce«, působilo to na mne velmi humorně. Je pravda, když slyším slovo »basén pro plavce«, nemám při tom nijak na mysli jen muže, právě tak, jako když řekneme, že diváci byli s představením spokojeni. Avšak ve spojení »dámský basén« a »basén pro plavce« mimoděk oba přívlastky kontrastují a slovo *dámský* tu působí, že jako plavce si zde představuji jen muže. Odtud ten komický dojem nesmyslu. Ovšem člověk by si za čas tomu spojení zvykl, ale protože je u nás »dámských basénů pro plavce« velmi málo, trvalo by to snad příliš dlouho. Bylo by tedy jistě lépe, neprovokovat zbytečně lidi k smíchu a žertům a říci jasně: »zvláštní basén pro plavkyně«. B—a.

KOCANDA (NŘ. 17, 1933, 220). K naší poznámce o slově *kocanda* píše paní Lila Bubelová: »Vím, že se v některých krajích říká *kocati se* také ve smyslu ‚mazliti se, laskati se (milostně)'. Vždycky jsem si na to vzpomněla, když jsem zahlédla někde stranou hospodu se jménem kocanda. Myslím, že lid dal *kocandě* její jméno v tomto smyslu.« — Možnost takového výkladu snad naznačila také NŘ. 8, 1924, 26 slovy: »Z tohoto *kocati* (= tlachati) vykládá pak Bartoš velmi časté pojmenování hospod (Kocanda, Na Kocandě) jako místností, kde se kocá, tlachá, není-li důvod pojmenování ovšem ještě horší.« O slovese *kocati se* ‚mazliti se' je na tomto místě rovněž zmínka, ale hned se poznamenává, že patrně nesouvisí se slovesem *kocati* ‚tlachati', nýbrž že spíše ukazuje na kmen *kot-*, obsažený v slovech *kocour* a *kočka* (m. kocka).

NEPITNÁ VODA (O. O.). Kladný tvar tohoto příd. jména *(pitný)* je odvozen příponou *-ný* a jeho základem je min. příčestí trpné na *-t* od slovesa *píti*. Kromě tohoto svého základu je utvořeno stejným způsobem jako na př. příd. jména *slavný, zápalný, slyšný, ohebný* a pod. (všechna tato přídavná jména jsou odvozena od infinitivního kmene bez jeho přípony kmenotvorné a mají význam trpné možnosti; shodují se tedy po stránce významové s příd. jménem *pitný* úplně). Všechna tato jména mívají i tvar záporný, na př. *neslavný, nezápalný, neslyšný, neohebný;* ba jsou v této kategorii příd. jména, která mívají jen tvar záporný, na př. *nesmírný, neoblomný, nezdolný, nedobytný, neodbytný,* tedy i příd. jména odvozená od příčestí *t*-ového. Proto nelze po stránce jazykové nic namítat ani proti výrazu *nepitná voda;* je utvořen zcela v duchu českého jazyka.

Odpovědný redaktor: prof. dr. Jiří Haller. — Tiskly Grafické závody Neuber, Pour a spol. v Praze I., Bílkova 17.

Rejstřík k XVII. ročníku Naší řeči.

Sestavil J. Haller.

Slova a rčení chybná jsou vytištěna proloženým písmem. Zkratky: a j. = a jiné, a p., a pod. = a podobně, akus. = akusativ, č. = čeština, dial. = dialektický, fr. = francouzský, han. = hanácký, j. = jako, jaz. = jazyk, jm. = jméno, kř. = křestní, l. = lépe, lid. = lidový, m. = místo, mor. = moravský, n. = nebo, něm. = německý, nespr. = nesprávně, os. = osoba, slc. = slovenský, spis. = spisovný, spr. = správně, stč. = staročeský.

D

E

L

M

O

P

S

Š

T

U

V

